

MARIÀNGELA VILALLONGA

La Domus Aurea d'Arenys d'Empordà

Fotos: Jordi S. Carrera

Fa de mal imaginar avui, pel silenci que ha planat sobre la seva vida, que la propietària de la torre i del castell d'Arenys d'Empordà va ser durant anys centre d'atenció de les mirades de mig món, musa de poetes i de pintors, desitjada i admirada per reis i polítics. Fa de mal imaginar també avui, pel mateix silenci que l'ha engolit, que el marit de la propietària de la finca d'Arenys fos elogiat i premiat per col·legues i per institucions. Fa de molt mal imaginar, perquè a Arenys el que resta avui són les runes d'un passat gloriós que, com tants d'altres, ha acabat en el no-res, en la misèria més absoluta.

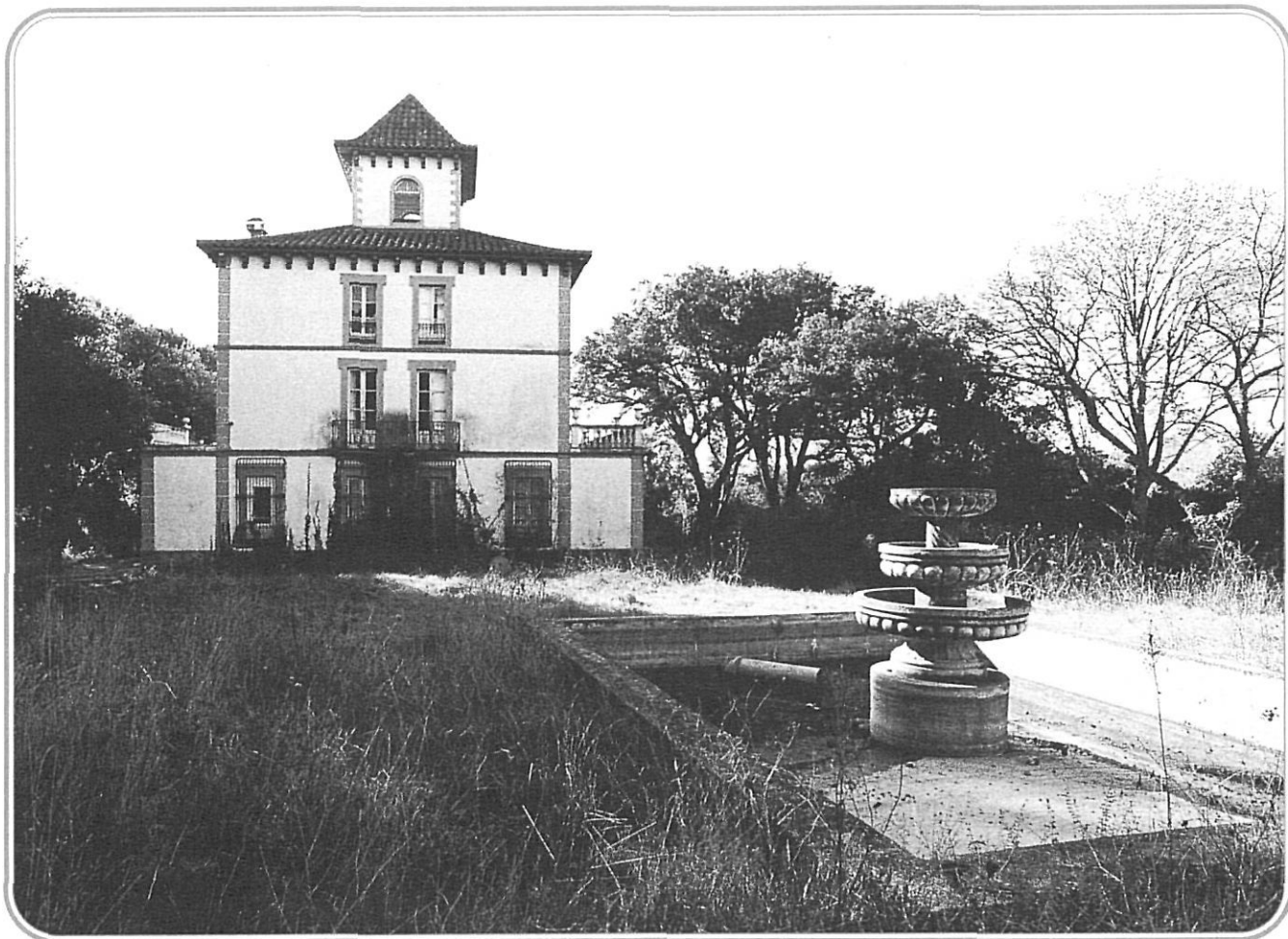
Però fa cent anys cap dels habitants d'aquell casal no podia sospitar ni la fama que aconseguiria la petita Àurea, ni la destrucció a què es veurien abocades aquelles parets. Àurea

de Sarrà, la ballarina del món clàssic, la creadora dels *Cants plàstics*, va ser durant anys l'ànima d'aquelles terres que administrava juntament amb José Francés, escriptor, crític d'art i Secretari Perpetu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Àurea de Sarrà va néixer a Barcelona l'any 1889. El cognom de Sarrà, amb el qual se la coneixia, el va adoptar de la seva germana més gran, Emília Sarrà Adrià. José Francés havia nascut a Madrid l'any 1883.

La finca de José Sarrà

Però anem als inicis. Tot va començar l'any 1876, quan José Sarrà, un malgratenc que se n'havia anat a fer les Amèriques i havia assolit una gran fortuna, va tornar de Cuba. José Sarrà va comprar a Joaquim de Sarriera, comte de Solterra, la

CASES AMB PROTAGONISTA

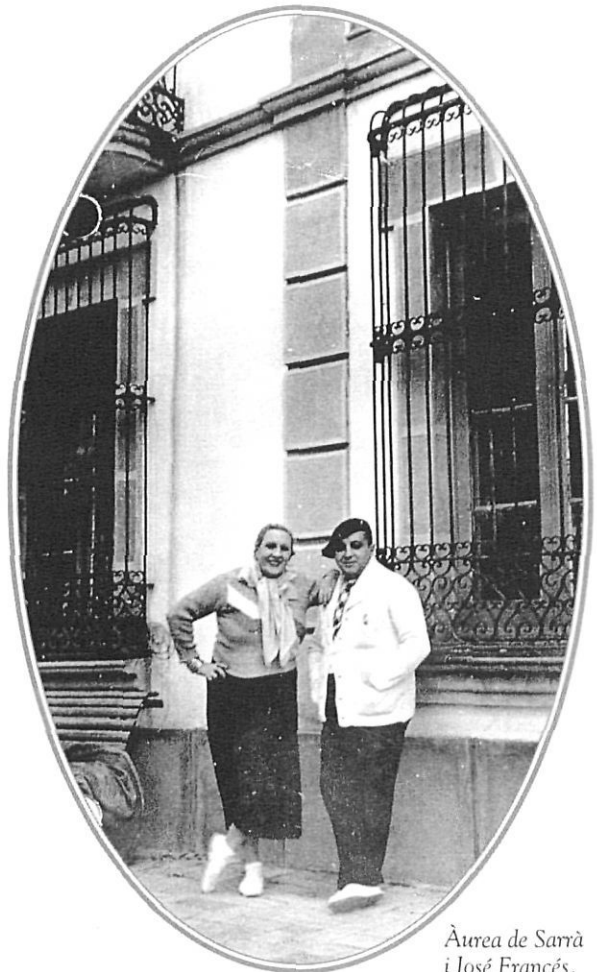
finca del castell d'Arenys d'Empordà al municipi de Garrigàs, 141 hectàrees de terreny amb el castell i uns quants masos entorn del Fluvià. Entre el castell i el riu es va fer construir una torre, on pensava viure amb la seva família, Emília Adrià i les dues filles que va tenir amb ella, Teresa i Emília. Sobre el portal de la torre la data 1877 presideix l'entrada. José Sarrà no va poder gaudir gaire temps de la prosperitat familiar perquè el mateix any 1877 va morir, amb només 56 anys, d'un atac de cor. Va deixar l'enorme patrimoni en herència a les dues nenes, Emília i Teresa. A la mare d'aquestes, Emília Adrià, li va deixar una pensió vitalícia de nou mil pessetes l'any i l'administració dels béns de les filles, que eren menors d'edat, Teresa tenia dos anys i Emília nou mesos. El diner efectiu dipositat als bancs, per voluntat del testador, va ser utilitzat per comprar més finques, entre elles l'edifici número 45 del Passeig de Gràcia de Barcelona, un gran casal d'estil neoclàssic d'un dels xamfrans amb el carrer d'Aragó, just al costat de la casa Batlló. L'any 1891 Emília Adrià Serra es va casar amb José Val. El matrimoni va tenir tres fills: Leoncio, Justo i Emilita.

Àurea de Sarrà va compartir la seva infantesa i adolescència amb la germana més gran, Emília, única hereva de la gran fortuna de José Sarrà, després de la mort prematura de Teresa i de la seva mare Emília, i amb els tres germans Val i el pare d'aquests. Àurea es va sentir sempre molt unida a

Emília amb qui va compartir, a més, ideals i interessos comuns. Durant la dècada dels vint, després del seu clamorós debut al Teatro Eslava de Madrid, Àurea va portar una vida intensa, apassionada i frenètica, enmig de luxes magnífics, d'èxits espectaculars, de polèmiques aferrissades i de viatges per mig món. Els teatres més importants d'Europa van oferir les seves danses; Amèrica del Sud, el nord d'Àfrica i l'Orient Mitjà també la van aplaudir; Grècia la va consagrar i la va retornar a Catalunya coberta d'honors.

La carrera d'Àurea de Sarrà

Àurea va ser coneguda i admirada per haver creat i representat els *Cants plàstics*. Acompanyada de la música de composicions d'autors tan diversos com Grieg, Paderewski, Schumann, Granados, Chopin, Bach, Beethoven, Liszt o Glazounov, Àurea apareixia a l'escenari espectacularment vestida i segons ella mateixa explicava «sobre les idees i les sensacions que la partitura em comunica concebeixo el poema que no expresso amb paraules sinó amb els moviments i amb les línies del meu cos i amb l'expressió del meu rostre». Així, dalt dels escenaris de mig món, Àurea va interpretar dones seductores o turmentades: Salomé i Níobe, la deessa Demèter i Santa Teresa de Jesús, Circe i Zulema, la favorita de Ramsès i la nimfa de Zeus, Fedra i Salambó. Crítics del

Àurea de Sarrà
i José Francés.

moment la definiren com «la Duse de la dansa» o «la nova Duncan» i els rètols publicitaris l'anunciaven com «la gran tràgica de la dansa» o «l'ànima que dansa». Va ser una admiradora apassionada de la famosa actriu Sarah Bernhardt, a qui va dedicar un dels seus «cants», i seguidora dels corrents innovadors de la ballarina nord-americana Isadora Duncan.

Després del debut a Madrid, van venir actuacions a París, a Berlín, a Viena, a Budapest, a Brussel·les, a Londres, a Cambridge, a Buenos Aires, a Roma, a Trípoli i a Malta. Per tot arreu li oferiren honors i condecoracions i gaudí de l'amistat de presidents i famílies reials, intel·lectuals i artistes.

A Roma, Àurea no només va ballar en teatres i palaus, sinó que va començar a actuar als monuments antics, i així les pedres del Coliseu i del Fòrum van revivre dies d'antigues esplors amb les seves danses. Mussolini i els reis d'Itàlia es comptaven entre els seus admiradors. L'any 1925 Àurea actuà a Egipte, a Alexandria i a El Caire davant del rei Fouad i la seva esposa, al palau reial d'Abdine. Acompanyada de lord Carter visità les tombes de la Vall dels Reis i especialment la de Tutankhamon, acabada de descobrir per l'arqueòleg britànic. Actuà als temples de Karnak i Luxor a l'antiga Tebes, i als temples de l'illa de File prop d'Assuan al mig del Nil.

Després d'Egipte Àurea es desplaçà a Grècia, una de les fites més importants en la seva carrera artística. Des de l'escenari del Teatre de Dionysos, al peu de l'Acropòlis d'Atenes,

fins al temple de Súnion, del Temple de Zeus a l'Odeó d'Herodes Àtic, del santuari de Delfos al d'Elèusis, Àurea va enlluernar amb els seus *Cants plàstics*. Crítics i poetes, arqueòlegs i professors universitaris l'admiration i l'elogiaren, i fins el dictador Pàngalos la va honorar amb l'orde del Fènix, condecoració del govern grec, el mateix any que la concediren al poeta Kavafis.

Inspirada per les aigües de la font Castàlia, amarada dels misteris de la deessa Demèter, aureolada amb els versos del poeta nacional grec Kostís Palamàs i amb les paraules elogioses de l'arqueòleg Alex Philadelphus, professor de la Universitat d'Atenes i posteriorment director del Museu de l'Acropòlis, Àurea retornà al seu país l'any 1927 i exhibí en una exposició a Barcelona el seu vestuari extraordinàriament ric que havia lluit durant set anys en escenaris monumentals, exòtics i reials. I preparà les actuacions catalanes. Els seus amics li organitzaren una «Festa popular d'una alta valor clàssica» davant de l'Arc de Berà i entre dansa i dansa d'Àurea aprofitaren per parlar d'allò que els interessava, eren Joaquim Balcells i Pere Bosch Gimpera, catedràtics de la Universitat de Barcelona, i Joan Estelrich, l'aleshores Director de la «Fundació Bernat Metge».

Tot seguit Àurea va omplir amb les seves danses els teatres de Figueres, Sant Feliu de Guíxols, Palafrugell i Girona i finalment retornà a Barcelona. La seva actuació de

Sant Feliu, el 28 de desembre de 1927, va anar precedida d'un parlament de Carles Rahola en el qual l'autor va fer una preciosa biografia de la dansarina. Entre d'altres coses, Rahola recordava la finca d'Arenys amb aquests mots: *Aurea troba a Grècia com la terra de promissió, pressentida, potser, d'una manera vaga, en els seus anys d'adolescent, en el seu blanc sojorn empordanès, bastit a la vora del riu Fluvià, des del qual s'esdevina l'atzur gloriós del mar nostre i s'albiren les muntanyes de Roses i d'Empúries, on els grecs deixaren tan il·lustres vestigis de llur civilització.*

Enmig dels elogis dels partidaris i de les veus dels detractors, Àurea va omplir les sessions del Teatre Romea. Destacats intel·lectuals del país li oferiren un sopar d'homenatge a la Maison Dorée de Barcelona. Després actuà a Reus i a Madrid, on novament trobà la protecció de l'aristocràcia i les paraules d'elogi de catedràtics de Grec i de Llatí. Fins i tot arribà a fer conferències sobre «l'art noble i antic de la dansa».

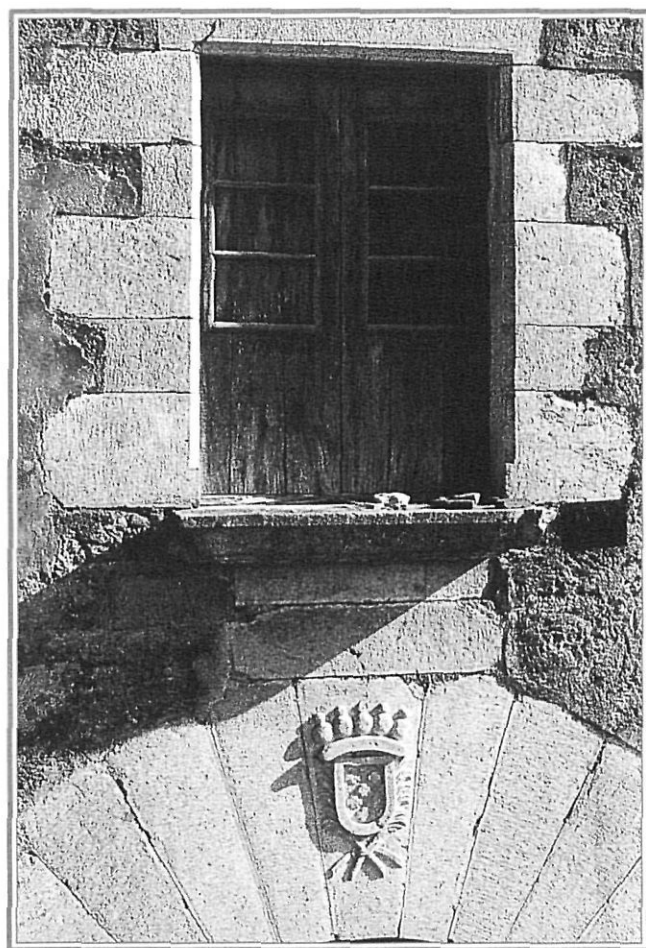
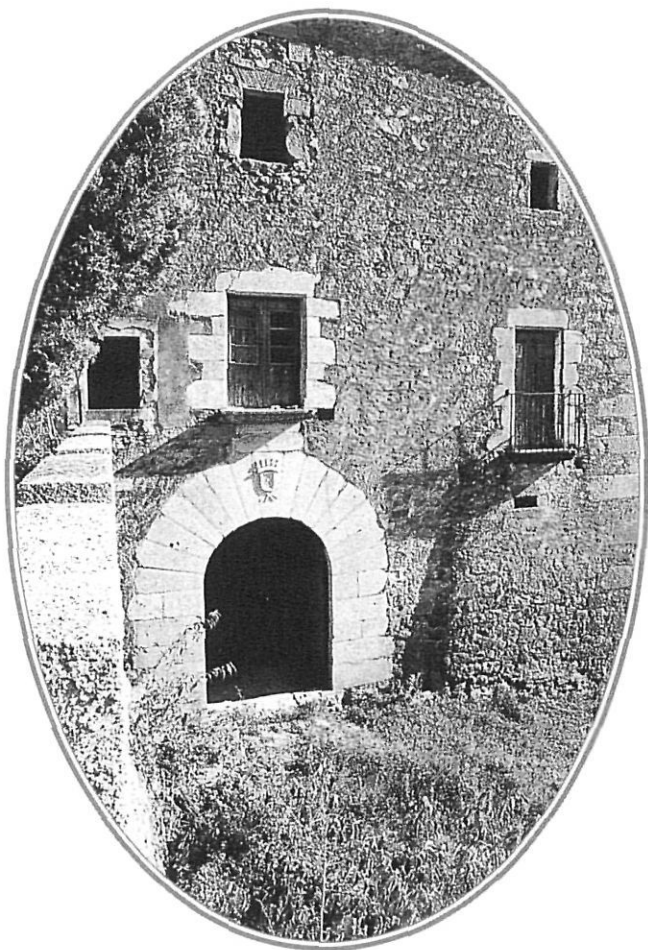
L'any 1929 Àurea actuà en els actes organitzats en el marc del IV Congrés Internacional d'Arqueologia organitzat per Bosch Gimpera i l'any següent, juntament amb l'escriptor Ambrosi Carrión, oferí un festival al Teatre Grec de Montjuïc en el qual, al llarg de tres dies, la dansarina convertida ja en actriu interpretà uns poemes creats per Carrión especialment per a ella.

El refugi d'Arenys

Entre viatges i actuacions, però, Arenys d'Empordà sempre va ser el seu refugi. Nausica, la filla del poeta grec Kostís Palamàs, en un text autobiogràfic que va enviar a Carles Rahola anys més tard, evocava també aquella finca d'Arenys i aquella seva estada de l'estiu del 27, amb aquestes paraules que tradueixo del francès: *Al costat de la meua amiga que recordava una figura del fris del Partenó pel bell modelat del seu rostre, en la seva noble família, envoltada d'amables amics, vivia com dins d'un somni, embolcallada per l'encant de l'amistat pura i afectuosa... A l'Empordà, on la família de la meua amiga posseïa una propietat reial, vaig viure un estiu feliç, amb aquella tendra despreocupació d'un cor que estima l'univers. Quantes vegades enmig d'un paisatge inflammat pels darrers raigs de sol vaig donar la meua mà a la rodona de nobles i senzills pagesos per ballar la Sardana, la dansa nacional que em recordava les nostres pel seu ritme i la seva cadència plena de vivacitat.*

El diumenge, a la Capella del poble, amb el cap cobert per l'adorable mantellina, tocava l'orgue, les límpides harmonies de Händel, de Bach, de Frank, les divines paraules de Verdaguer, de Maragall m'omplien el cor d'un sentiment de dolç reconeixement.

Emília, la germana gran i propietària de la finca d'Arenys, va ser la còmplice i la valedora de la dansarina fins a la seva mort, l'any 1930. I en el seu testament, va deixar la finca en herència a Àurea i al seu fill, Albert, nascut l'any 1922.

Àurea i José Francés

A partir de 1934, Àurea i José Francés van començar a viure una gran història d'amor que va durar fins a la seva desaparició. No es van poder casar fins a l'any 1950, mesos després de la mort de la primera esposa de l'escriptor. La parella alternava les seves estades a la finca d'Arenys amb temporades al seu palauet de Madrid, voltats de bones pintures, de sedes i brocats, de llibres i records de temps magnífics.

José Francés va ser periodista, dramaturg, assagista, traductor de Pierre Louys, E. A. Poe i Baudelaire, novel·lista, crític d'art, conferenciant i organitzador d'exposicions. Es va dedicar a la literatura ja de ben jove. Als disset anys publicà els seus primers contes en revistes madrilenyes i ben aviat entrà a treballar a la redacció d'un diari. El seu primer gran èxit com a novel·lista el va obtenir l'any 1907 amb *Alma viajera*. Però durant els cinc anys següents es va dedicar íntegrament a escriure peces teatrals, fins que va decidir deixar-ho i tornar novament a la novel·la i a la crítica d'art, des de les planes de revistes com *La Esfera*, *Mundo Gráfico* i d'altres publicacions i diaris madrilenys, i posteriorment a *La Vanguardia*. Durant llarg temps va utilitzar el pseudònim de Silvio Lago. Les històries de la literatura destaquen sobretot la seva producció en el camp dels relats breus: *La estatua de carne* (1915), *El café donde se ama* (1925). I assenyalen que en

les seves novel·les adoptava sovint motius eròtics i tremendistes d'arrel naturalista: *La dama del corazón* (1913), *La mujer de nadie* (1915), *El misterio del Kursaal* (1916). Posteriorment va evolucionar vers una narració de caire costumista i regional: *Como los pájaros de bronce* (1918).

A partir de 1916 Francés va començar a publicar una sèrie de volums anuals sota el títol *El Año artístico*, en els quals analitzava la producció artística espanyola any a any. L'obra va ser considerada llibre de text d'història de l'art contemporani espanyol en algunes universitats nord-americanes. La seva tasca continuada com a crític d'art el va portar fins al càrrec de Secretari Perpetu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. I com a membre de l'Acadèmia va ser Francés qui va fer el discurs de recepció de molts nous artistes. Entre ells va fer el de Josep Clarà quan aquest va entrar a la Real de San Fernando, al mes de febrer de l'any 1925, substituint l'escultor Bellver. Uns anys abans Francés n'havia escrit la biografia *José Clarà*, publicada a Madrid l'any 1920 i reeditada a Barcelona l'any 1960. Sobre pintura i pintors la seva obra omple tota una generació de l'Espanya contemporània. De l'any 1945 són la tragèdia en sis actes *Judit*, i la prosa *Madre Astrea*. Va obtenir el "Premio Nacional de Literatura".

Àurea i Francés apareixien sovint junts en públic, ell per donar conferències i ella per il·lustrar amb les seves recitacions els versos dels poetes dels quals parlava Francés. La seva

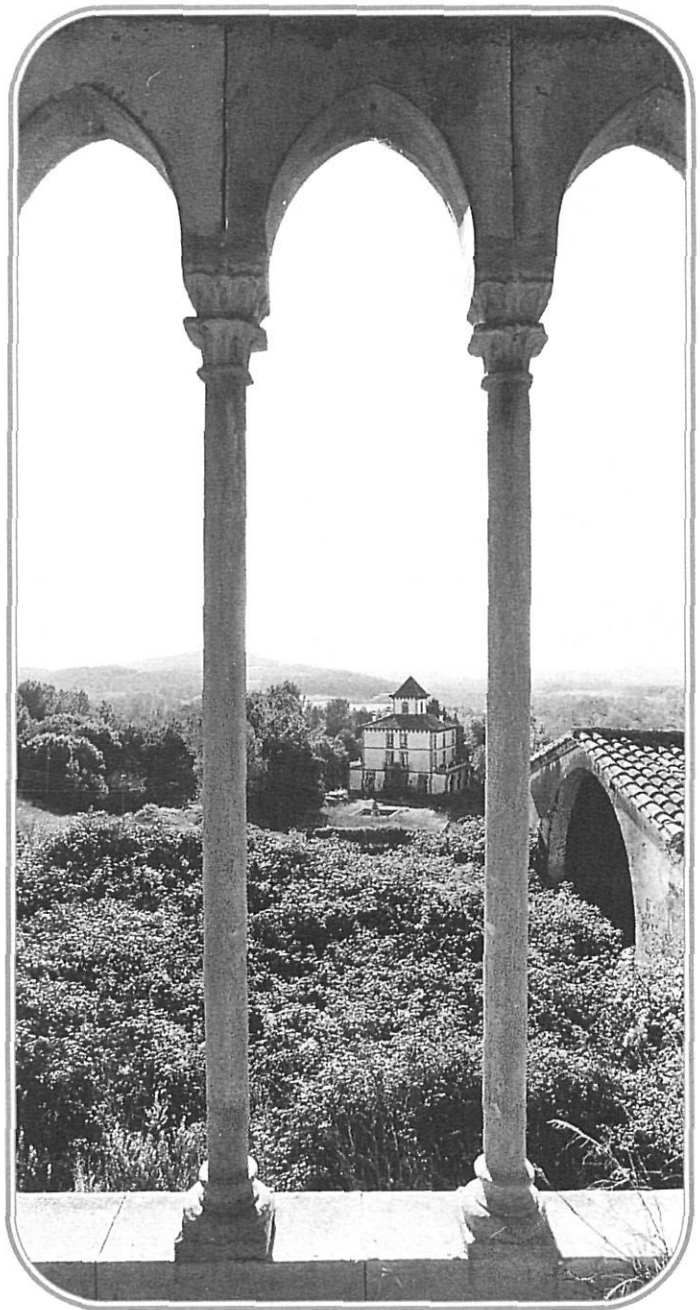
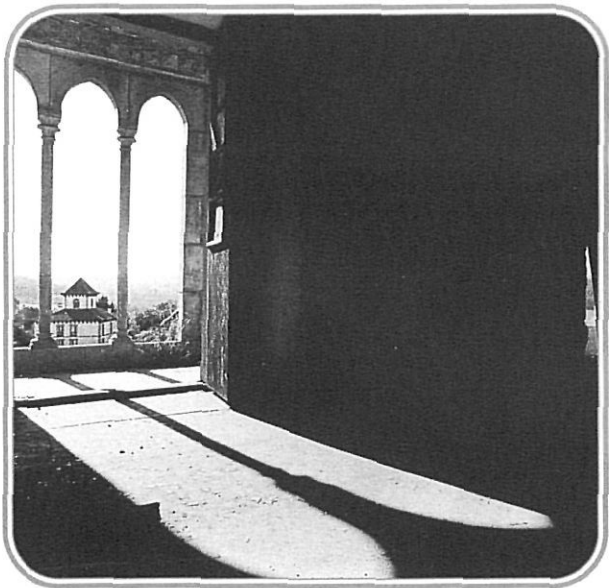

afició per la literatura, per la mitologia, pel teatre, per l'art i pel món antic els havia unit per sempre. Feien vida de senyors. Tots dos havien conegut temps pròspers. Però les coses no sempre van ser fàcils. Disposaven d'un gran patrimoni, la col·lecció de pintura i escultura d'ell, i la gran finca d'Arenys, d'ella i del seu fill Albert, que Francés es va afillar de seguida. Però ni els quadres ni les terres no produïen rendes, ans al contrari, la finca tenia fortes despeses de manteniment. Les penúries econòmiques arribaren aviat. Però ells no van permetre mai que el seu ritme de vida es veiés alterat. Eren els senyors d'Arenys i a Madrid alternaven amb l'aristocràcia que rebien en els seus salons preciosistes, abarrocats i autèntic

Museu d'Art Contemporani. La censura també els va afectar. Francés no va poder estrenar mai *Judit*, que havia de protagonitzar la mateixa Àurea, ni va poder reeditar les seves obres perquè van ser considerades immorals pels censors franquistes.

Tomba, castell i església

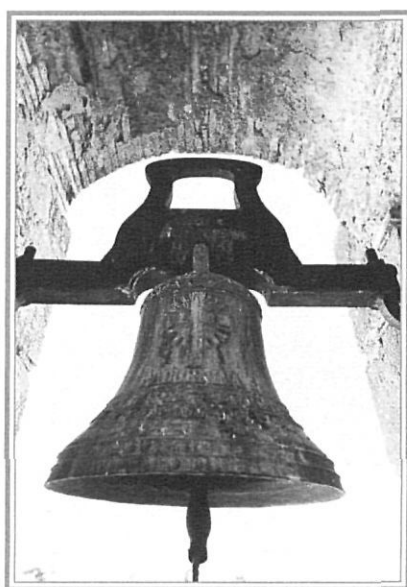
Francés va morir l'any 1964 i va ser enterrat a Madrid. Àurea el va sobreviure deu anys i, quan va morir el 1974, va ser enterrada al costat de la seva germana Emília entre l'església i el castell d'Arenys, on encara reposa en la seva única i darrera *Domus Aurea*, un auster mausoleu amb aquesta sola

inscripció i una petita creu, gravades sobre la pedra grisa.

La finca d'Arenys està coronada pel castell medieval i l'església romànica, situats dalt d'un turó i dominant la vall del Fluvià. Tres xiprers esplèndids taquen de verd fosc la pedra centenària. La pols, les teranyines i les runes són les mestresses de l'interior del castell. Una restauració de dubtós rigor històric i estètic acaba el monument. L'església, en canvi, al seu costat, es conserva prou bé (un eixam d'abelles ha fet el seu rusc a la paret del campanar). L'any 1943 un grup d'artistes de l'Empordà sota la direcció de l'arquitecte figuerenc Pelagi Negre van decorar-ne l'interior en homenatge a José Francés, que en aquells moments exercia la crítica

d'art des de les pàgines del diari *La Vanguardia*. Ramon Reig va pintar els murs de l'absis; Frederic Marés va fer dues talles, una del patró, Sant Sadurní, i una altra de la Verge del Roser; Francesc Labarta va fer un davallament pintat sobre fusta, i el pintor Marià Baig va fer un plafó de ceràmica de la Bisbal que representa el baptisme de Jesús i és situat al final de l'església darrere de la pila baptismal i tancat dins d'un reixat negre. Ramon Reig va ser, pocs anys després, el primer conservador del Museu de l'Empordà i, d'acord amb el Patronat del Museu, nomenà president d'honor i protector del Museu a José Francés, el qual amb les seves influències i amistats aconseguí augmentar els seus fons.

Al fris de l'absis de l'església d'Arenys pintat per Reig apareixen un seguit d'homes i dones que es dirigeixen a adorar Sant Sadurní, el patró del lloc, i a oferir-li els fruits del camp. Tots els adorants, excepte tres, van vestits de pagesos. Una de les pageses del cantó esquerre de l'altar va carregada amb espigues de blat i darrere seu hi té una dona rossa, alta i guapa, que també porta espigues als braços, però que destaca de totes les altres. Porta túnica i està pintada en una posició diferent de la resta. Té la mirada baixa i el cap, aureolat de cabells rossos ondulats com la Venus de Botticelli, inclinat cap a l'espatlla esquerra. És Àurea de Sarrà. Al cantó dret del fris apareixen les figures de dos homes, els únics que van ves-

tits de ciutat, amb americana i pantalons, i tots dos porten ulleres, són José Francés i Albert Francés, l'un té la mà sobre l'espatlla de l'altre i miren cap a Àurea.

Torre, jardí i riu

Des del castell es pot arribar a la torre, a través d'un camí mig amagat per la vegetació que ara creix desordenada i sense cura. La torre, d'arquitectura de casa de vacances, té la forma d'un cub amb la torratxa a dalt de tot i al mig de l'edifici, coronada amb un teulat a quatre vents fet de mosaics de color verd fosc, com els xiprers. Hi ha un bosc jardí abando-

*Àurea al natural i, a dalt,
en la pintura de Ramon Reig.*

*José Francés i Alberto Francés,
en la pintura mural de Ramon Reig.*

nat, extraordinàriament exuberant, amb unes alzines imponents de branques amplíssim. La torre està vorejada d'un muret i té una llarga escala feta de palets de riu per on es baixa cap al Fluvià enmig de l'esponerosa verdor i a través dels escalons amples, com una escala de jardí italià. A mà esquerra dels esglaons hi ha un passamà també de pedra de riu. I al final de l'escala un monòlit coronat amb una esfera de pedra grisa amb la inscripció E. S. i la data 1906. Finalment arribes al Fluvià que pots contemplar des d'un camí vorejat novament de muret, interromput per la caseta de la barquera des d'on es baixa cap al riu. El lloc és deliciós i sembla talment una petita i arrecerada cala mediterrània, amb un

microclima especial, amb un sol fort i el riu lliscant plàcid amb el seu peu sorollós, a causa del desnivell del llit que fa que soni com si hi hagués una petita cascada o un xuclador, i quasi amb remor d'ones, segons d'on ve el vent. Unes gavines solquen el cel majestoses, un cucut entona el seu cant de primavera repetitiu i alegre. Tot just després de baixar l'escala de la barquera, trepitges unes roques de color gris molt fosc, gairebé negre, que semblen volcàniques però compactes i pesades, de textura atapeïda i dura i tot seguit, a sota, la petita platja de sorra fina i rossa. Més enllà, el riu discorre pel seu llit, però s'aixeca un turonet també sorrenc i encanyissat, que deu convertir-se en un illot, quan baixa molta aigua i

cobreix un altre braç del riu ara sec, però amb sorra humida al fons. Al costat d'aquest altre braç hi ha un embarcador construït sobre les roques.

Tornem a pujar per l'escala. La torre és de color blanc combinat amb un ocre clar al voltant de les obertures i en les cantonades, té una inscripció sobre la porta de l'entrada principal: Alberto Francés 1877. A la terrassa de davant, en temps feliços, hi havia quatre bancs de fusta pintats de color verd, taules i cadires de jardí, tot contemplat per una enorme testa de cavall de marbre, obra de Benlliure, col·locada damunt d'un pedestal de granit i protegida per dues acàcies esponeroses. Ara només queda el pedestal buit i les acàcies escampen el seu brancatge en desordre. Per la banda de ponent hi ha una porta de ferro que condueix a un caminet enmig de la vegetació sufocant fins a una passera sobre un torrent i una casona per produir electricitat. A la part nord del clos de la torre hi ha un hort i les dependències de serveis: el rentador amb un gran safareig i el garatge o antigues caval·lerisses a tocar la tanca de l'entrada.

L'interior de la torre tenia salons de tota mena: el saló daurat, el saló vermell, i d'altres per rebre els nombrosos amics de la parella, i a tots ells hi havia xemeneies de marbre, cortinatges de vellut, canelobres de plata, sedes i domassos, quadres a les parets, fotografies als bufets i records estimats d'altres temps a les vitrines. Hi havien celebrat grans festes i recepcions. Havien tingut hostes il·lustres i molts criats. Va ser la seva *Domus Aurea*, durant els temps daurats. Amb el temps, tot es va anar perdent. Van haver de vendre quadres i masos. L'encant del lloc, l'amor pel paisatge i la nostàlgia de tants records, però, no es podien ni vendre ni perdre.

Els records amuntegats

El dia 20 d'agost de 1968, Àurea escrivia al seu fill Albert des d'Arenys, on havia arribat feia tres setmanes, fugint de les fortes temperatures de l'estiu madrileny. Tenia 79 anys i feia aquesta descripció de l'entorn estimat: *Puedes comprender la ilusión del viaje en el afán no sólo de encontrar la fresca temperatura deseada para sentir pasar horas apacibles al aire libre, sí en el deseo de contemplar el verdor permanente del paisaje fértil del llano, donde la semilla demeteriana, ya en sazón de su fruto dorado y pródigo, se balancea a las brisas imitando el*

mar. El mejor fruto del mundo, el más generoso "como su Diosa" que trae al hombre de buena voluntad "el pan nuestro de cada día". El ir y venir de aquellas brisas suaves que de noche van a acunarse a la mar, para despertar frescas al apuntar la Aurora y traernos hasta nuestra terraza "la marinada" salobre, yodada y perfumada, al recreo de quien sabe percibirla.

¡Este mar Mediterraneo, Egeo y mil nombres más! Este mar que a muchos se les antoja débil, pequeño, demasiado femenino. ¿No es su nombre la mar? Si claro. Que a pesar de tales injurias es la primera mar del mundo. Es el mar tranquilo, pero severo, de majestuosa autoridad cuando su ley lo requiere. Mar eterno, mar portador de viejas civilizaciones, mar de tradición. Mar que trunca al hombre su brutalidad, su ferocidad, su salvajismo, amansándole a la sutilidad, a un refinamiento que a través de los siglos le ha enseñado, aportando así a la vieja Europa la perfección cultural, que ajusta al resto del mundo sus normas y su sabiduría.

Si puede llamarse débil a un mar así: Bendita sea su debilidad, porque de ella nace lo sensible, lo sutil, que aquieta y educa el alma humana. Sí. El afán digo de encontrarme aquí, en su quietud serena, en aquel deseo de fundir espíritu y pensamiento en la estética visión natural, cobijada bajo el espacio infinito, desde donde el "Astro Rey" da forma y color a la contemplación donde su luz reposa, es para mi mi mayor encanto.

El passat se li feia present. Els records s'amuntegaven a Arenys. Lluny quedaven aquells dies esplèndids en els quals ella, vestida amb la túnica de la deessa Demèter i coronada d'espigues de blat, passejava pels camps conreats de la mà del seu fill, o posava per ser immortalitzada per la ploma de Clarà o per la càmera fotogràfica de Francés. Acompanyada només per la fidel Constanza, una neboda de Francés, Àurea de Sarrà va viure els darrers anys de la seva vida amb la nostàlgia del passat, però amb aquell mateix esperit obert, emprendor i invencible, que li havia fet superar tota mena d'adversitats al llarg dels anys, i amb la mateixa força ferma, poderosa i introntollable, que li havia donat la seva capacitat creadora, en la qual havia cregut sempre.

Mariàngela Vilallonga

Agraïxo al senyor Josep Plana i Pascual les informacions que m'ha facilitat tan amablement.

